

Antologia literacka

Przemiany, ekspansja
i perspektywy gatunku

Seria pierwsza

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu śląskiego
KATOWICE 2017

Antologia literacka

Przemiany, ekspansja
i perspektywy gatunku

Seria pierwsza

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3684

50 lat
Uniwersytetu
Śląskiego
w Katowicach

Antologia literacka

Przemiany, ekspansja
i perspektywy gatunku

Seria pierwsza

Redakcja

Magdalena Kokoszka
Bożena Szałasta-Rogowska

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent
Tomasz Stępień

Spis treści

Wstęp (*Magdalena Kokoszka, Bożena Szalasta-Rogowska*) | 7

O antologii

Jerzy Smulski

Antologia – ewolucja i dzisiejszy status gatunku. Kilka elementarnych oczywistości | 13

Aleksander Nawarecki

Antologia jako „gatunek koronny” naszych czasów | 22

Iwona Słomak

Ἀνθολογία w czasach antycznych i późniejsza recepcja pojęcia: europejskie *anthologiae* nowożytne (rekonesans) | 36

Magdalena Kokoszka

Wybory autorskie. Przyczynek do charakterystyki zjawiska | 50

Monika Wycykał

Antologia w polskim systemie prawa autorskiego | 62

Antologie w / poza

Marian Kisiel

Zbieranie z ciszy. O antologii poezji żydowskiej | 109

Katarzyna Niesporek

Śląskie antologie młodych po roku 1989 | 119

Aleksandra Zasępa

Grupa Na Dziko w antologiach śląskiej poezji | 143

Jolanta Pastarska

Księga miejsc utraconych. O antologii *Kraj lat dzieciennych* | 155

Janusz Pasternski
Wyczekiwana i zapomniana. O *Antologii poezji polskiej na obczyźnie 1939–1999*
Bogdana Czaykowskiego | 170

Bożena Szalasta-Rogowska
Antologie poezji polskiej w Kanadzie (z perspektywy antologisty) | 186

Antologie **czego? / czyje?**

Justyna Budzik
O *krok od nich*. Malarska antologia poetów amerykańskich | 203

Elżbieta Dutka
Antologie jako przestrzeń dyskusji na temat literatury „górskiej” | 213

Katarzyna Frukacz
Dziennikarska „uwertura do życia” czy „literacka strawa przyszłości”? Antologie polskiego reportażu – rekoniesans | 229

Bernadetta Darska
100/XX. Antologia polskiego reportażu XX wieku pod redakcją Mariusza Szczygła jako opowieść o gatunku i roli pełnionej przez reportera | 244

Beata Nowacka
„Walcząc o swoje pisanie, walczę o życie” – o kolekcjach reportaży Melchiora Wańkowicza | 264

Ewa Bartos
Antologia jako kuriozum. Uwagi o kolekcji Juliana Tuwima | 279

Joanna Kisiel
Antologia haiku Ryszarda Krynickiego | 295

Zestawienie bibliograficzne opracowań na temat antologii i niektórych form pokrewnych (wybór) (zestawiły *Magdalena Kokoszka, Bożena Szalasta-Rogowska*) | 305

Indeks osobowy (zestawiły *Magdalena Kokoszka, Bożena Szalasta-Rogowska*) | 309

Wstęp

„Czy wyobrażasz sobie Nietzschego układającego antologię?”¹ – miał żartować Gombrowicz, krytycznie nastawiony do poczynąń Miłosza, zwolennika i autora wypisów. Nad antologią literacką zdaje się ciążyć nieodłączne piętno wtórności, zwyczaj prezentowania utworów najczęściej już opublikowanych i w zdecydowanej większości przypadków – cudzych. Cierpi spychane na margines *ego* antologisty, który musi wykazać się mało dziś popularną pokorą, benedyktyńską cierpliwością dawnych kopistów, ale także zmysłem krytycznym, wrażliwością estetyczną i pogłębioną wiedzą o literaturze, jeśli nie zdolnościami kompilacyjnymi bricoleura, rozdartego pomiędzy utopią nowej całości a swobodnym remiksem. Praca oparta na selekcji i – zawsze arbitralnym, mniej lub bardziej zindywidualizowanym – doborze, nawet jeśli bywa osiągnięciem znaczącym, ostatecznie nie pozostaje bez uwag krytycznych. Jak zauważa jeden z twórców antologii, „Każda dobra antologia jest wzniesieniem pożaru w bibliotece. [...] autor musi tłumaczyć się na spotkaniach i odgryzać w polemikach”². Wypisy z literatury nierzadko stają się przedsięwzięciem podwyższonego ryzyka.

Nie dziwi zatem, że Aleksander Nawarecki, który prezentuje antologię jako zepchnięty gdzieś na boczne tory, przeoczony „gatunek koronny”³ naszych czasów – białą plamę na mapie badań nawet wytrawnego znawcy zbieractwa Manfreda Sommera, skłonny jest mówić o tym pomysle jako o niemieszczącej się w głowie próbie intronizacji Kopciuszka (zob. część *O antologii*). Nad pochopnym lekceważeniem formy, która dzisiaj zdaje się zyskiwać pozycję dominującą także w kulturze akademickiej, ubolewał Jeffrey R. Di Leo, redaktor tomu *On Anthologies: Politics and Pedagogy* (2004). Wybory, jak zaznaczał, postrzegane bywają jako publikacje

¹ Cytat z Witolda Gombrowicza za Czesławem MIŁOSZEM: *Antologie*. W: IDEM: *Abecadło*. Kraków 2001, s. 49.

² K. KARASEK: *Przedmowa*. W: *Współcześni poeci polscy. Poezja polska od roku 1956*. Wybór i oprac. K. KARASEK. Warszawa 1997, s. 5.

³ Termin Ireneusza Opackiego. Zob. I. OPACKI: *Krzyżowanie się postaci gatunkowych jako wyznacznik ewolucji poezji*. „Pamiętnik Literacki” 1963, z. 4.

drugorzędnej rangi – „second-class citizens in the book world”⁴. Tymczasem uważne spojrzenie na antologię może okazać się przydatne zwłaszcza dzisiaj – w kontekście kultury cytatu, swobodnych remiksów i łatwego kopiowania, ale też zyskujących na znaczeniu baz danych, niezbędnych w obliczu nadmiaru pisarskiej aktywności, swoistej nadprodukcji książek oraz intelektualnego pośpiechu. Badania takie wydają się tym istotniejsze, że antologie to formy problematyczne z racji od dawna wypominanych im uproszczeń, skrótów i manipulacji – umacnianych nie tak rzadko aurytetytem kultur dominujących. „Przystępniejsze niż inne, narracyjnie rozbudowane gatunki naukowe, [...] o wiele skuteczniej – jak dowodzi Danuta Ulicka – zabudowują masową wyobraźnię intelektualną”⁵.

Antologia literacka w znanym obecnie kształcie (termin pojawia się w języku polskim w drugiej połowie XVIII wieku, zastępując między innymi staropolskie „ogrody” i „wirydarze”; publikacje uwzględniające w tytule słowo „antologia” upowszechniają się w XIX stuleciu⁶) nie do czekała się na gruncie polskim monograficznego opracowania, spełniającego funkcję podobną do *Die deutschsprachige Anthologie* pod redakcją Joachima Barka i Dietgera Pfortego (1970) czy *Les anthologies en France* Emmanuela Fraisse’a (1997). Nie podjęto też prób systematycznego opisu zadań i kulturowej funkcji tego gatunku. Zdaje się więc obowiązywać stan nakreślony przez Zbigniewa Chojnowskiego jeszcze w roku 2009: „W ruchu wydawniczym, jak i życiu kulturalno-społecznym, ich [antologii – M.K., B.S.R.] rola była i jest niedoceniana, a historia, anatomia, zasięg oddziaływania zjawiska mało zbadane”⁷.

Do wyjątków zaliczyć trzeba prace badawcze Jerzego Smulskiego nad antologią socrealistyczną, a także obszerne hasło przygotowane przez niego do drugiego wydania *Słownika rodzajów i gatunków literackich* pod redakcją Grzegorza Gazdy⁸. Wśród niezbyt licznych prac wymienić

⁴ Badacz chętnie powtarza cytowaną frazę. Zob. J.R. DI LEO: *Analyzing Anthologies*. In: *On Anthologies: Politics and Pedagogy*. Edited and with an introduction by J.R. DI LEO. Lincoln 2004, s. 7, 9.

⁵ D. ULICKA: *Przemoc czytane. O gatunku antologii*. W: *Współczesne dyskursy konfliktu. Literatura – język – kultura*. Red. W. BOLECKI, W. SOLIŃSKI, M. GORCZYŃSKI. Warszawa 2015, s. 444.

⁶ W związku z różnorodnością terminów, jakimi posługiwano się w celu nazwania literackich wyborów, istotne wydaje się topiczne zaplecze tytułowych pojęć. Niektórzy badacze antologii, jak Anne Ferry, chcieliby widzieć właśnie w tytułach jeden z poręcznych kluczy do studiów na analizowaną formą. A. FERRY: *Tradition and the Individual Poem. An Inquiry into Anthologies*. Stanford, California 2001, s. 14.

⁷ Z. CHOJNOWSKI: *Niedocenione strony antologii*. „Forum Akademickie” 2009, nr 4, dodatek: „Forum Książki” 2009, nr 1, s. 4.

⁸ *Słownik rodzajów i gatunków literackich. Nowe wydanie*. Red. G. GAZDA. Wyd. 2. (1. w WN PWN). Warszawa 2012. Pierwodruk w: „Zagadnienia Rodzajów Literac-

można opracowania na temat wyborów staropolskich⁹. Akcydentalne próby charakteryzowania zjawiska podejmowali również sami antologisci, rzadko jednak przybierały one formę refleksji ogólnej, porządkującej. Fundamentalne znaczenie mają do dzisiaj ustalenia Wacława Borowego, poczynione jeszcze na początku XX wieku w przedmowie do książki *Od Kochanowskiego do Staffa. Antologia liryki polskiej* (Lwów 1930). Od tamtego czasu pojawiła się oczywiście konieczność objęcia refleksją badawczą nowych obszarów, kontekstów ważących na kształcie dzisiejszej antologii – takich jak rozproszenie ośrodków opiniotwórczych, skutkujące tworzeniem konkurencyjnych rankingów dzieł znaczących; zmiany technologiczne, fundujące kulturę zapożyczeń i kopii czy aktywizacja odbiorcy w środowisku internetowym, w tym – popularne internetowe zbieractwo.

„Epoka nasza jest epoką antologii”¹⁰ – teza Władysława Tatarkiewicza, wyartykułowana na przełomie lat 70. i 80. ubiegłego wieku, nie straciła na aktualności. Antologia wydaje się jedną z form bloku *silva* o kapitalnym znaczeniu dla współczesnej kultury – w istocie skazanej na jakiś rodzaj selekcjonowania zalewającego półki księgarskie piśmiennictwa. Przypuszczać można także, że badania nad wyborami, z pomocą których prezentuje się dokonania literackie kolejnych pokoleń, prądów, epok, pozwolą odsłonić narracje historycznoliterackie, które – jak żadne inne – mają szanse dotrzeć do nieprofesjonalnego odbiorcy. Refleksja nad antologiami wydaje się przydatna przy określaniu czynników kształtujących tożsamość poszczególnych środowisk – wspólnot symbolicznych, przy identyfikowaniu społecznych funkcji literatury, elementów polityki kulturalnej obowiązujących w danym okresie, a także preferencji czytelniczych.

Nie można mówić o problemie kanonu (kanonów) i antykanonu bez uwzględnienia modelującej roli antologii. Pewnie nieprzypadkowo pod koniec XVIII stulecia w Niemczech antologie zastąpić miały Biblię w roli czynnika, który przyczyniał się do unifikowania kultury¹¹. Dzisiejszą „od-

kich” 2010, nr 1–2. O pominięte w pierwszym wydaniu słownika hasło „antologia” Jerzy SMULSKI upomniał się w artykule: „Epoka antologii”. *Pendant do pewnego hasła słownikowego*. W: *Awangardowa encyklopedia czyli Słownik rozumowany nauk, sztuk i rzemiosł różnych. Prace ofiarowane Profesorowi Grzegorzowi Gaździe*. Red. I. HÜBNER et al. Łódź 2008. Wykaz pozostałych prac badacza na temat antologii znajduje się w zestawieniu bibliograficznym na końcu tomu.

⁹ Na końcu książki zamieszczono zestawienie bibliograficzne wybranych prac na temat antologii, w tym polskiej antologii literackiej i jej antenatów.

¹⁰ W. TATARKIEWICZ: *Przedmowa*. W: *Antologia współczesnej estetyki francuskiej*. Wyboru dokonała, wstępem oraz notami o autorach opatrzyła I. WOJNAR. Warszawa 1980, s. 5.

¹¹ Do wspomnianego rozpoznania Friedricha A. Kittlera nawiązuje Jeffrey R. Di Leo. Zob. J.R. DI LEO: *Analyzing Anthologies...*, s. 7.

powiedzią” na kłopoty z ustaleniem jednej dominującej narracji jest być może wzrastająca liczba autorskich wyborów (antologii osobistych czy też, mniej lub bardziej formalnych, e-antologii), prezentujących w indywidualnych odsłonach dorobek rodzimej literatury – swoiste kanony „imienne”. Zmienia się przy tym pozycja antologisty: nie tak trudno zobaczyć dzisiaj w autorze wyboru „wykonawcę” dzieła, by nie powiedzieć – „didżeja” literatury¹², który obnaża także obowiązujące reguły tworzenia. Poetyka form antologijnych mogłaby być rozpatrywana w tym kontekście jako zjawisko bezpośrednio związane z kulturą cytatu, jako jedna z ciekawszych i dotąd nieprzebadanych odsłon intertekstualności, praktyki powtórzenia oraz nie zawsze bezpośredniego dialogu.

W tomie, który oddajemy do rąk Czytelnika, przyglądamy się przede wszystkim współczesnym antologiom literackim (XX i XXI wieku), nie rezygnujemy jednak z kontekstu historycznego, pozwalającego uchwycić i zrozumieć zachodzące zmiany. Status antologii – upodrzedniony, służebny wobec zadań polityczno-kulturalnych, pedagogicznych i popularyzatorskich – podsunął nam pomysł, by przy okazji komponowania książki zdać się na części mowy, które raczej usłużnie lokują się za imieniem i przy imieniu: artykuły zgromadzone w tomie prezentują omawianą formę od strony teoretyczno- i historycznoliterackiej, a także prawnej (*O antologii*); uwzględniają niezwykle istotne usytuowanie środowiskowe – społeczne i geograficzne – antologii, jej powiązanie z określoną wspólnotą symboliczną w kraju lub na emigracji (*Antologie w / poza*); wreszcie: eksponują dwa czynniki bez wątpienia kluczowe dla kształtu wyboru – temat i osobę antologisty (*Antologie czego? / czyje?*).

Nie zraża nas raczej drugoplanowa rola antologii w polskiej kulturze (dla porównania – jak zapewnia Julian Kornhauser – „W literaturach południowosłowiańskich [...] dyskusje wokół ukazujących się antologii przyćmiewają nierzadko spory na aktualne tematy literackie”¹³). Wydaje się, że badania nad antologiami, gromadzącymi piśmiennictwo, które z jakichś względów uważa się za „kwiat” dostępnych tekstów (gr. *anthologia* z *ánthos* ‘kwiat’, ale także ‘to, co najlepsze, najcenniejsze, najświetniejsze’), dostarczyć muszą istotnej wiedzy o współczesnej kulturze.

Magdalena Kokoszka
Bożena Szalaśta-Rogowska

¹² Warsztat antologisty zestawia między innymi z pulpitem mikserским didżeja, w artykule zamieszczonym w niniejszym tomie, Aleksander Nawarecki.

¹³ J. KORNHAUSER: *Antologia jako projekt historycznoliteracki*. „Pamiętnik Słowiański” 2005, T. 55, z. 1, s. 123. W literaturach tych, jak podaje Kornhauser, funkcjonuje także termin „utwór antologijny”, przeznaczony dla tekstu o „ponadprzeciętnym znaczeniu”, który będzie miał „zapewnione miejsce w każdej antologii”. Ibidem, s. 124.

Redakcja i korekta
Magdalena Starzyk

Projekt okładki i stron działowych
Tomasz Okręgliński

Redakcja techniczna
Małgorzata Pleśniar

Łamanie
Alicja Załęcka

Copyright © 2017 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3159-1
(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-3160-7
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 20,25. Ark. wyd. 22,5. Papier
Alto 90 g, vol. 1.5. Cena 36 zł (+ VAT)

Druk i oprawa:
„TOTEM. COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.,
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

ISSN 0208-6336
Cena 36 zł (+ VAT)

ISBN 978-83-226-3160-7

9 788322 631607

Więcej o książce

